Valki László
Egy hű szövetséges. Brit részvétel az iraki háborúban

A londoni *The Guardian* tudósítása szerint William Hague konzervatív brit külügyminiszter bizalmas levélben kérte minisztertársait arra, hogy az Irak ellen indított háború közelgő tizedik évfordulója alkalmával ne nyilatkozzanak az invázió jogszerűségének kérdéséről.[1] Megértem a külügyminisztert. Tényleg van abban bizonyos kockázat, ha egy kormánytag nyilvánosan elismeri állama felelősségét egy háború megindításáért. Már korábban is nagy riadalmat okozott Nicholas Clegg miniszterelnök-helyettes, amikor a Liberális Demokrata Párt vezetőjeként egy parlamenti vita hevében arra figyelmeztette Jack Straw egykori munkáspárti külügyminisztert, hogy „egy napon majd számot kell adnia legkatasztrofálisabb döntéséről, az Irak elleni illegális invázió megindításáról".

Március 19-én lesz tíz éve annak, hogy F-117-es lopakodó bombázók négy műhold- és lézerirányítású bunkerromboló bombát, a térségben tartózkodó hadihajók pedig további negyven Tomahawk manőverező robotrepülőgépet irányítottak a Bagdad külvárosában levő al-Dora farmra, ahová hírszerzési információk szerint Szaddám Huszein családlátogatásra készült. A célszemély azonban nem jelent meg a farmon, és a bombák sem okoztak különösebb károkat. Így nemcsak a diktátor, hanem fontos pozíciót betöltő két fia is életben maradt. Másnap aztán megindult a – találóan Iraki Szabadság Hadműveletnek nevezett – invázió, amely negyven nap alatt térdre kényszerítette a bagdadi rezsimet. A britek Bászrát és a déli olajmezőket „szabadították fel".

*

Mi indította Nagy-Britanniát arra, hogy részt vegyen az iraki háborúban?

Blairnek kereken másfél esztendeje volt arra, hogy eldöntse, csatlakozni akar-e legközelebbi szövetségeséhez, a szélsőséges neokonzervatív külpolitikát folytató Bush-kormányzathoz. A miniszterelnök már kilenc nappal a 2001. szeptember 11-i terrortámadások után megtudta, hogy Bush nemcsak Afganisztán, hanem Irak megtámadására is készül. Az elnök szeptember 20-án közölte a Washingtonba látogató brit kormányfővel, hogy Szaddám rendszerének felszámolását tervezi. Blair feltehetően korainak tartotta a döntést, mert arra figyelmeztette az elnököt, hogy ne hagyja magát eltéríteni a terrorizmus elleni háború fő céljától, az afganisztáni tálib rendszer és Oszama bin Laden megsemmisítésétől. „Egyetértek veled, Tony – hangzott Bush válasza –, valóban ezzel kell foglalkoznunk először. De ha már túl vagyunk

[1] Clegg says Iraq invasion was „illegal". The Guardian, 2010. július 21.

Afganisztánon, vissza kell térnünk Irakhoz."[2] Blair elfogadta a választ, más fenntartása ugyanis nem volt az invázióval szemben.

A britek később sem ellenezték Irak megtámadását, csak aggodalmukat fejezték ki annak hivatalos amerikai indokaival kapcsolatban. Bush és neokon csapata, mint emlékezetes, azzal vádolta Irakot, hogy nukleáris, vegyi és biológiai fegyvereket fejlesztett ki és telepített az országban, és olyan ballisztikus rakétákat gyártott, amelyekkel célba juttathatná e fegyvereket, ráadásul szoros kapcsolatokat ápolt a szeptember 11-ei terrortámadásokat végrehajtó al-Kaidával is. Az elnök 2002 januárjában az Unió helyzetéről tartott beszédében kijelentette, hogy ezzel Irak az Egyesült Államokat is fenyegeti, hiszen Szaddám átadhatja tömegpusztító fegyvereit a terrorszervezetnek, amely akár Észak-Amerika földjére is eljuttathatja őket.[3]

Ezeket az állításokat azonban Blair apparátusa nem találta megalapozottaknak. 2001 decemberében például a kabinetiroda hírszerzési információkat értékelő bizottsága (Joint Intelligence Committee, JIC) megvizsgált minden rendelkezésére álló értesülést, és arra a következtetésre jutott, hogy Irak „nem felelős a szeptember 11-ei támadásokért, és nincs szignifikáns kapcsolata Oszama bin Ladennel".[4] Erről Blair külpolitikai főtanácsadója, David Manning tájékoztatta amerikai partnereit. Ma már tudjuk, hogy feleslegesen, hiszen a tengerentúlon ezzel a ténnyel tökéletesen tisztában voltak.

A britek ekkor még az iraki tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatos politikát is máshogyan képzelték el. London szerint az ENSZ keretében kellett volna fellépni a feltételezett iraki fegyverfejlesztéssel szemben, és rászorítani Szaddámot, hogy fogadja vissza az általa néhány évvel korábban eltávolított fegyverzetellenőröket. A brit fővárosban nem tudták ugyan, hogy 2001 decemberére az amerikai Középső Parancsnokságon (CENTCOM) már el is készült az invázió első részletes hadműveleti terve, de észlelték az elnök és a neokonok elszántságát. A washingtoni brit nagykövet, Christopher Meyer utóbb az mondta a brit háborús részvételt vizsgáló Chilcot-bizottság előtt, hogy „ha együtt akarunk működni az amerikaiakkal, időpocsékolás lenne odamenni hozzájuk és hirtelen tudomásukra hozni, hogy nem támogatjuk őket a [Szaddám-] rezsim megdöntésében".[5]

Blairt azonban továbbra is aggasztotta az a körülmény, hogy a két angolszász hatalomnak semmiféle jogalapja sem volt az inváziót. Azt tette tehát, amit kormányfők ilyenkor tenni szoktak: jogi érvek összeállítását kérte saját nemzetközi jogászaitól.

Azok tették is a dolgukat. A kabinetirodában 2002 márciusában készültek el egy olyan átfogó elemzéssel, amely ezt a kérdést is tárgyalta. A minősített (SECRET, UK EYES ONLY) dokumentum egyértelműen az Irak ellen indítandó légi és szárazföldi invázió mellett foglalt állást.[6] Elismerte, hogy a hírszerzési információk „szegényesek" ugyan,

[2] Bryan Burrough, Evgenija Peretz, David Rose, David Wise: The Path to War. Vanity Fair, 2004. november

[3] The President's State of the Union Address. 2002. január 29.

[4] Jack Straw: Memorandum of Evidence to the Iraq Inquiry. 2010. január 21.

[5] Christopher Meyer: Testimony to the Iraq Inquiry. 2009. november 26.

[6] Iraq: Option Paper. 2002. március 8.

de azt állította, hogy folynak iraki tömegpusztító fegyver- és rakétafejlesztési programok. A jogászok azt javasolták, hogy „élesszék fel" a Biztonsági Tanács régi, még az 1990–1991-es öbölháború idején hozott határozatait, mivel Szaddám most ezek egyikét sértette meg. Szükség lenne azonban, tették hozzá óvatosan, egy újabb határozatra is, amely megállapítaná, hogy Irak jelenleg is jogsértő magatartást tanúsít. Ehhez viszont friss bizonyítékok is kellenének. A jogászok valószínűleg tudták, hogy ilyenek nincsenek, mert úgy fogalmaztak, hogy egyelőre nem állnak rendelkezésre „kellő erősségű" hírszerzési információk. A dokumentumot Blair vidéki rezidenciáján, a Chequers kastélyban vitatták meg. Azok azonban, akik ellenezték az inváziót – például Clare Short nemzetközi fejlesztési miniszter –, ide már nem kaptak meghívást.

*

Bush és Blair az Irak elleni háború közös megindításáról vélhetően 2002 áprilisában, az elnök crawfordi birtokán állapodott meg, bár a miniszterelnök ezt utóbb tagadta a brit részvételt vizsgáló Chilcot-bizottság előtt. A kormányfő óvta Busht az egyoldalú katonai lépésektől, és azt javasolta, hogy ehhez nyerjenek meg más szövetségeseket is. Legfőképpen pedig arról igyekezett meggyőzni az elnököt, hogy a támadáshoz szerezzék meg a BT áldását. Ezt minden valószínűség szerint azzal indokolhatta, hogy a londoni kormány nehezebb helyzetben van, mint a washingtoni. Az amerikai nép emlékezetében mélyebb nyomokat hagytak a szeptemberi terrortámadások, ezért ott könnyebb a sajtóval, a közvéleménnyel és a törvényhozással „bánni", mint Nagy-Britanniában.[7]

A háborús döntés tehát megszületett, és Londonban úgy érezték, hogy megtalálták az inváziót alátámasztó nemzetközi jogi érveket is. Már csak a bizonyítékok hiányoztak. Addig is, amíg ez utóbbiakat megtalálják, a két angolszász hatalom 2002 júniusában – biztonsági tanácsi felhatalmazás nélkül – hozzákezdett a szárazföldi támadás légi előkészítéséhez. Ez abban állt, hogy az amerikai és a brit légierő bombázói a Southern Focus hadművelet keretében kilenc hónapon keresztül 21 736 bevetésben 349 iraki célpontot támadtak a déli repüléstilalmi övezetben.[8]8 Volt olyan nap, amikor a bevetések száma a százat is meghaladta. A gépek azokat a légvédelmi berendezéseket és optikai kábelrendszert akarták használhatatlanná tenni, amely a katonai vezetési, illetve harcálláspontokat kötötte össze egymással és a bagdadi főparancsnoksággal. Így az iraki hadseregnek az invázió kezdetére már csak minimális légvédelme és lehallgatható, sőt elektronikusan megbénítható rádióösszeköttetése maradt. Mindez már érthetővé teszi, hogy a szövetségesek 2003. március 20-án miért kezdhettek azonnal hozzá a szárazföldi hadműveletekhez.

A bombázások következtében természetesen nem keletkeztek új bizonyítékok a tömegpusztító fegyverek létezéséről. Ha ugyanis a két légierő gépei gyanús objektumokat észlelnek iraki földön, azokat nyilván lefényképezték és

[7] Your trip to the US. From David Manning [to the] Prime Minister. SECRET, STRICTLY PERSONAL. 2002. március 14.

[8] Michael R. Gordon: How U.S. softened Iraq's defences. The New York Times, 2003. július 21.

megsemmisítették volna. Ilyen esetről azonban senki sem hallott. Ma már tudjuk, hogy azért nem, mert nem találtak gyanús objektumokat.

Mindez nem befolyásolta az invázió előkészítésének folytatását. Erről tanúskodik a 2002. július 23-án, a Downing Streeten tartott magas szintű tanácskozásról készült, később kiszivárgott összefoglaló is (SECRET AND STRICTLY PERSONAL, UK EYES ONLY).[9] Az ülésen Lord Goldsmith igazságügyekért felelős miniszter arról tájékoztatta a jelen levő kormánytagokat és titkosszolgálati vezetőket, hogy az iraki rezsim megdöntésének szándéka jogilag semmilyen katonai akciót sem igazolhat. A nemzetközi jog ugyanis, állította, kizárólag akkor tekinti legálisnak a fegyveres erőszakot, ha azt egy állam önvédelemként, humanitárius intervencióként vagy a BT felhatalmazásával alkalmazza. Mivel az első kettő Irak esetében nem jöhet számításba, csak a harmadikat érdemes napirendre tűzni. A résztvevők így – figyelmen kívül hagyva Bushék gyakori hivatkozását az önvédelem jogára – arról cseréltek eszmét, hogy miként lehetne megszerezni a BT egyetértését. Jól jellemezte a tanácskozáson uralkodó hangulatot Straw felszólalása, aki egyfelől kijelentette, hogy „Szaddám nem fenyegeti szomszédjait, tömegpusztító fegyvereinek képességei pedig nem érik el Líbiáét, Észak-Koreáét vagy Iránét". Másfelől viszont azt javasolta, ultimátumot kellene küldeni Szaddámnak, hogy engedje vissza Irakba a fegyverzetellenőröket. Blair ehhez hozzátette, hogy a legkedvezőbb fejlemény politikailag és jogilag egyaránt az lenne, ha Szaddám elutasítaná az ultimátumot. Nyilván arra utalt, hogy egy ilyen válasz feljogosítaná a szövetségeseket a fegyveres fellépésre.

*

A brit kormány tehát casus bellit szeretett volna teremteni, erőfeszítései azonban eredménytelennek bizonyultak. Így hát magukat a tömegpusztító fegyvereket kezdte keresni, de azokat sem feltétlenül Irakban.

Hamar meg is találta őket. Erről 2002 szeptemberében hivatalos dokumentumban tájékoztatta a parlament alsóházát és a közvéleményt.[10] Hírszerzési információkra hivatkozva azt állította, hogy Irak egy-két éven belül képes lesz nukleáris fegyverek előállítására. Egyes vegyi és biológiai fegyverek telepítése pedig már olyan előrehaladott állapotban van, hogy azokat akár 45 percen belül is bevethetik. Másnap a brit lapok címoldalukon közölték a hírt, az olvasók pedig beleborzongtak abba a gondolatba, hogy ilyen közel lehet a vég. Később derült ki, hogy a nukleáris fejlesztési programra vonatkozó állítás csak azért került bele a szövegbe, hogy az összhangban legyen Bush és Cheney nyilvánosan tett kijelentéseivel. Később derült ki az is, hogy a 45 percre vonatkozó információ egyetlen ellenőrizetlen és megbízhatatlan forrásból származott, és semmi köze sem volt a valósághoz.

2002 őszén a briteknek sikerült elérniük, hogy az Egyesült Államok a BT elé vigye az iraki tömegpusztító fegyverek kérdését. A testület azonban nem adott felhatalmazást a

[9] The secret Downing Street memo. The Sunday Times, 2005. május 1.

[10] Iraq's weapons of mass destruction: The assessment of the British Government. 2002. szeptember 24.

fegyveres fellépésre. Novemberben hozott, 1441. határozatában megállapította ugyan, hogy Irak megsértette a BT régi, az első öbölháború időszakában keletkezett egyes előírásait, de a felhatalmazáshoz szükségesnek tartotta egy „második" határozat meghozatalát is. Erre akkor kerülhetett volna sor, ha az ellenőrök végre megállapították volna a jogsértések folytatódását.

2003 januárjában a brit kormány újabb dossziét állított össze, amelyben azt próbálta bizonyítani, hogy Irak összehangolt terv alapján tudatosan hátráltatja az – időközben Blair reményei ellenére mégis beengedett – ellenőrök munkáját.[11] A dosszié észletesen szólt az iraki biztonsági szolgálatokról is. Hamarosan kiderült, hogy az utóbbi fejezet egy iraki származású amerikai PhD-hallgató plagizált cikke volt, amelyet a dosszié összeállítói egyszerűen letöltöttek a világhálóról, mégpedig úgy, hogy az eredeti elütések is benne maradtak a szövegben.[12]

*

Az 1441. határozat tartalmát Lord Goldsmith 2003. január 30-án egy Blairnek írott szakvéleményben értelmezte (SECRET). Ekkor még úgy látta, a BT-nek további komoly bizonyítékokra lenne szüksége ahhoz, hogy egy „második" határozatban felhatalmazást adjon a fegyveres fellépésre. Március 7-én kelt újabb szakvéleményében (SECRET) is erre a következtetésre jutott, de ezúttal már számos érvet fejtett ki az ezzel ellentétes álláspont mellett is.[13] Blair ezzel sem lehetett teljesen elégedett, mert a lord március 17-én, a miniszterelnöknek írt, ezúttal nyilvánosságra hozott szakvéleményében már csak az utóbbi érveket sorolta fel, és megállapította, hogy Irak ellen teljesen jogszerűen egy „második" BT-határozat nélkül is fel lehet lépni.[14]

Időközben, 2003. február 5-én a Biztonsági Tanács összeült az iraki helyzet megvitatására, de nem hozott „második" határozatot. Ezen Colin Powell amerikai külügyminiszter mások mellett biológiai és vegyi fegyverek előállítására alkalmas, mobil laboratóriumokról készült rajzokkal, iraki tisztek közötti telefonbeszélgetést rögzítő – amúgy semmitmondó – hangfelvételekkel és egy terroristavezéreket ábrázoló tablóval vélte bizonyítani Irak jogsértő magatartását.

Blair március 18-án mondta el a parlament alsóházában azt a beszédét, amelyben megindokolta, hogy miért kér felhatalmazást Irak megtámadására. A már említett érveken kívül Hitlerre emlékeztetett, valamint arra, hogy ha a terroristáknak szeptember 11-én „piszkos [nukleáris] bombájuk" lett volna, akkor nem 3, hanem 30 vagy 300 ezer ember pusztult volna el New Yorkban. Számos képviselőt nem győzött meg a beszéd, 561-ből 149-en a háború megindítása ellen voksoltak. A háborúindítás elleni tiltakozásul lemondott a rendkívül népszerű Robin Cook volt külügyminiszter, az Alsóház kormánypárti frakciójának elnöke. Hasonlóan cselekedett Elizabeth

[11] Iraq – Its Infrastructure of Concealment, Deception and Intimidation. 2003. február 3.

[12] Ibrahim al-Marashi, Iraq's security and Intelligence Network; a Guide and Analysis, Middle East Review of International Affairs, vol 6, No. 3, September 2002.

[13] Attorney General [to the] Prime Minister: Iraq: Resolution 1441. 2002. március 7.

[14] A case for war. Lord Goldsmith's published advice on the legal basis for the use of force against Iraq. The Guardian, 2002. március 17.

Wilmshurst, a külügyminisztérium nemzetközi jogi osztályának helyettes vezetője is. Lemondólevelében megjegyezte, hogy a főosztály által készített szakvélemények mindvégig következetesen jogellenesnek nevezték a támadást, és hogy ugyanezen az állásponton volt március 7-ig Lord Goldsmith is.[15]

Irak megszállása után a CIA 1400 szakértőt küldött oda, hogy összegyűjtse a tömegpusztító fegyverekre utaló bizonyítékokat. Ilyeneket azonban nem találtak. A csapat első vezetője, David Kay 2004 januárjában lemondott. Utódja, Charles Duelfer 2004 szeptemberében nyilvánosságra hozott jelentésében leírta, hogy Irak még az első öbölháború végén, 1991-ben felhagyott nukleáris programjával, megsemmisítette vegyi fegyvereit, valamint rakétáit, és 1995 óta nem fejlesztett biológiai fegyvereket sem.[16] A szintén 2004-ben közzétett, a szeptember 11-ei terrortámadások hátterét vizsgáló bizottság pedig megállapította, hogy Szaddám és az al-Kaida között nem állt fenn kapcsolat.[17]

Busht ennek ellenére novemberben újraválasztották az Egyesült Államok elnökének. Nagy-Britanniában is a Tony Blair vezette Munkáspárt nyerte meg a soron következő, 2005-ös választásokat. Blair 2011-ben azt mondta Chilcot-bizottsági meghallgatásán, hogy most sem döntene másként, mint 2003-ban. Egy kérdésre válaszolva elismerte, tisztában volt azzal, hogy a háború megindítása biztonsági tanácsi felhatalmazás nélkül jogellenes aktusnak minősülhetett, de ennek elismerése szerinte „politikai katasztrófát" eredményezett volna.

*

Mi motiválhatta a magát baloldalinak valló, belpolitikájában progressszív Blairt, hogy éppen egy háború megindításában csatlakozzon a republikánus, markánsan jobboldali politikát követő Bushhoz? Beismerő nyilatkozatok hiányában csak találgathatunk.

Talán magával ragadhatta a neokonzervatív amerikai kormányzat egyik legfontosabb célja, az energiahordozókban rendkívül gazdag, szélesebb értelemben vett Közel-Kelet feletti ellenőrzés megszerzése. 2001. szeptember 11-e után meggyőződhetett arról, hogy a Bush-adminisztráció teljesen elszánt az erő alkalmazását illetően. Azt látta, hogy az amerikai csapatok néhány hét múlva valóban megtámadják Afganisztánt, felszámolják a tálib rendszert, és katonai irányítás alá helyezik az egész országot, tehát komolyan gondolják azt, amit mondanak. A legkevésbé sem akart kimaradni a „terrorizmus elleni háború" második szakaszából, Irak inváziójából. Egyébként is roppantul vonzotta az a gondolat, hogy a szigetország a nagy testvérrel kettesben különleges, ráadásul angolszász nagyhatalmi szerepre tehetne szert a világban.

[15] Wilmshurst resignation letter. BBC, 2005. március 24.

[16] Comprehensive Report of the Special Advisor to the DCI on Iraq's WMD. 2004. szeptember 30.

[17] Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States. 2004. július 22.

Tudatában lehetett annak is, hogy a brit csapatoknak mindkét országban olyan ismerős terepen kell majd mozogniuk, amelyen a XX. század elején még jelen voltak, mi több, amelyet saját gyarmatuknak tekintettek.

Jól emlékezhetett arra, hogy 1982-ben mekkora diadalt aratott a brit választópolgárok körében a konzervatív Thatcher, amikor visszafoglalta az argentinoktól a Falkland-szigeteket. A Labour vezetőjeként úgy érezhette, hogy ezúttal nem engedheti át a toryknak egy győzelmesen megvívott háború dicsőségét.

A győzelem azonban elmaradt, a két hatalom nyolc év múlva, 2011-ben véglegesen elhagyta Irakot. A kivonulásról történetesen ismét a politikai paletta látszólag ellentétes oldalán álló politikusok döntöttek: a háborút a kezdettől fogva élesen ellenző demokrata párti Obama és a liberális Clegg, valamint a realista konzervatív Cameron.

(Első közlés: *Élet és Irodalom,* LVII. évfolyam, 11. szám, 2013. március 14.)